

موقعیت جدید جمهوری آذربایجان در منطقه قفقاز

یکصد و چهارمین جلسه اتاق فکر دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی با عنوان موقعیت جدید جمهوری آذربایجان در منطقه قفقاز در تاریخ 24 آذرماه 1388 با حضور دکتر امیراحمدیان استاد دانشگاه، دکتر موسوی مدیرکل دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، رؤسای ادارات و کارشناسان دفتر مطالعات برگزار گردید. آنچه در پی می‌آید گزارشی از این جلسه است:

قدرت‌های بین‌المللی به جمهوری آذربایجان گردیده است و شهر باکو با 2 میلیون نفر جمعیت روزانه شاهد یک تحول از جمله حضور سران کشورها، رفت و آمدهای دیپلماتیک و بازدیدها می‌باشد. البته در این خصوص زیرساخت‌های ایجاد شده نقشی بسزا دارند. مؤلفه نفت و گاز در رشد اقتصادی آذربایجان از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. ذخایر نفت آذربایجان حدود 7 میلیارد بشکه برآورد گردیده است و در حال حاضر روزانه حدود 900 هزار بشکه نفت استخراج می‌گردد. حدود 220 هزار بشکه به مصرف داخل و مابقی صادر می‌گردد. آذربایجان در زمینه خصوصی‌سازی بسیار خوب عمل کرده است و اکنون 80 درصد تولید ناخالص ملی آذربایجان از بخش خصوصی تامین می‌شود و این در حالی است که آذربایجان چند سال قبل کشوری در انحصار سیستم کمونیستی و دولتی محض بوده است. شاید زمانی فرا رسد که مردم قره‌باغ به این باور برسند که یک قره‌باغ فقیر و

ابتدا آقای دکتر موسوی ضمن اشاره به اینکه منطقه قفقاز دارای ظرفیت‌های لازم برای بروز حوادث گوناگون و درگیری‌ها می‌باشد، اظهار داشتند: نگرش‌های متفاوتی از سوی صاحب‌نظران مبنی بر حضور قدرت‌ها در منطقه وجود دارد که برخی آنرا علیه جمهوری اسلامی ایران و برخی دیگر آنرا علیه فدراسیون روسیه می‌دانند.

سپس سخنران جلسه اظهار داشت: اکنون شاخص‌های اقتصادی در آذربایجان مثبت می‌باشد و چند سال است که رشد بی‌نظیر سالانه عددی دو رقمی را تجربه می‌کند و در سال 2008 رشد آن نسبت به سال قبل 10/8 درصد بوده است. در سال 2009 این کشور بیشترین نرخ رشد توسعه اقتصادی در میان کشورهای جهان را دارا بوده است. این امر در نتیجه اقدامات سرمایه‌گذاری انجام شده در آذربایجان از جمله پروژه غرب تعریف شده توسط حیدرعلی‌اف می‌باشد. همچنین رشد اقتصادی در آذربایجان باعث توجه سازمان‌ها و

ضعیف مستقل هیچ منفعتی را برای آنها در بر نداشته و مناسب‌تر است که آنها در قالب یک کشور آذربایجان ثروتمند قرار گیرند.

اگرچه در آذربایجان نیز مخالفانی وجود دارند، اما باور مردم به دولت باعث شده که حس میهن‌دوستی قوی در میان مردم شکل گیرد که این امر نشان‌دهنده اتخاذ اندیشه سیاسی مناسب از سوی دولت طی سالیان گذشته بوده و مردم روند رو به رشد را در کشور احساس می‌نمایند. از طرفی با توجه به فعالیت بیشتر بخش خصوصی، این احساس می‌تواند موجب بهره‌وری هرچه بیشتر در رشد اقتصادی کشور گردد. شاید برخلاف نگاه ما به آذربایجان که دولت آذربایجان را یک دولت لائیک ضد مذهبی می‌دانیم، اما مردم آذربایجان در محافل مذهبی حضور داشته و اعمال دینی خود را به جا می‌آورند و ضمن داشتن انتقادات، از دولت نیز حمایت می‌نمایند.

در سال 2009 به دلیل ساماندهی و رشد اماکن فرهنگی و همچنین برگزاری کنفرانس‌های فرهنگی در شهر باکو، این شهر از سوی سازمان امور آموزش علمی و فرهنگی وابسته به سازمان کنفرانس اسلامی (ISESCO) و یونسکو به عنوان پایتخت فرهنگی جهان اسلام شناخته شد. جمعیت آذربایجان از رشد یک درصد برخوردار می‌باشد و جمعیت متناسبی دارد. اکنون دارای 8/07 میلیون نفر جمعیت است که حدوداً جمعیتی برابر با مجموع جمعیت دو کشور همسایه خود یعنی ارمنستان و گرجستان دارد. این جمهوری با این میزان جمعیت دارای یک برنامه‌ریزی از قبل بوده است و مؤید این مطلب فیلمی تاریخی است که هفته گذشته اینجانب در مراسم بزرگداشت حیدرعلی‌اف در آذربایجان مشاهده نمودم، فیلم نشان می‌داد که از دهه 80 حزب کمونیست آذربایجان به

این باور رسیده بود که آذربایجان زمانی مستقل خواهد شد و لذا آنها کادرهای مورد نیاز خود را تعریف نموده و بر آن اساس افرادی را به دانشگاه‌های مسکو و کشورهای خارجی اعزام نمودند که اکنون این افراد در سمت‌های کلیدی دولتی و دانشگاه‌های آذربایجان قرار دارند.

براساس تحکیم شاخص‌های اقتصادی و زیربناهای ایجاد شده، آذربایجان از یک ارتش قوی برخوردار گردیده است که البته توسط ناتو هدایت می‌گردد. در تولید ناخالص داخلی این کشور میزان تخصیص یافته به بودجه نظامی بیش از ده برابر آن در کشور ارمنستان است و لذا آذربایجان از توانایی لازم نظامی برای رویارویی با ارمنستان و دستیابی به حاکمیت خود بر قره‌باغ با توجه به داشتن ظرفیت‌های بین‌المللی برخوردار است. البته تا کنون سیاست آذربایجان به‌گونه‌ای بوده است که افکار عمومی دنیا را به سمتی سوق دهد که خواهان حل بحران به جای جنگ می‌باشد و در واقع با این اقدام، زمان لازم را برای خود کسب می‌نماید تا طی این مدت هم مشروعیت و تثبیت دولت الهام علی‌اف را به دنبال داشته باشد و هم اینکه شکوفایی اقتصادی لازم را برای آذربایجان کسب نماید و از سوی دیگر نیز نیروی نظامی و ارتش خود را ساماندهی نموده و افراد نظامی با تخصص لازم را برای جنگ احتمالی آینده تربیت نماید.

در آذربایجان نیز نوعی انتقاد نسبت به روابط با ایران وجود دارد و این مسأله به موضوع قره‌باغ و ادعای آنان مبنی بر کمک ایران به ارمنی‌ها در تصرف قره‌باغ می‌باشد که تا کنون از سوی ایران هیچ‌گونه اقدام خاصی مبنی بر درخواست مدارک مستند در قبال ادعای انجام شده، صورت نپذیرفته است. از دیگر انتقادهای آذری‌ها لغو خط هوایی باکو - تهران - تبریز، عدم تدریس زبان

آذری در مدارس ایرانی در قالب زبان‌های محلی ایران و روابط ایران و ارمنستان می‌باشد. وی همچنین اظهار داشت، ظرفیت‌های خوبی در خصوص همکاری میان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان وجود دارد. هم‌اکنون سطح همکاری‌ها ششصد میلیون دلار می‌باشد و طبق ملاقات وزیر امور خارجه آذربایجان با آقای متکی وزیر امور خارجه ایران مقرر گردید که این میزان به یک میلیارد دلار در سال برسد. با توجه به شرایط جدید میان ترکیه و ارمنستان به نظر می‌رسد که توجه آذربایجان به سمت ایران افزایش یافته است و این می‌تواند فرصت خوبی برای ایران باشد. در سال 1387 تردد مرزی میان دو کشور 907 هزار نفر آذری و همین تعداد ایرانی بوده است. این میزان تردد می‌تواند سهم بسزایی در گردش کالا داشته باشد. مرز جلفا در جمهوری خودمختار نخجوان با توجه به اینکه آذری‌ها برای رفتن به نخجوان می‌بایست از طریق ایران تردد نمایند، نیز از اهمیت بسزایی برخوردار است. در سال 1387، 420 هزار نفر آذری و تعداد 465 هزار نفر ایرانی از طریق این مرز تردد نموده‌اند.

دکتر امیراحمدیان در خصوص نگاه آذربایجان به روسیه اظهار داشت: حیدر علی‌اف در خصوص روابط با ایران و روسیه می‌توانست صرفاً به سمت یکی از دو کشور سوق یابد اما او برای خروج از تنش‌های احتمالی، راه سوم و حرکت به سمت غرب را برگزید و به نوعی موازنه لازم را برقرار نمود. البته رابطه آذربایجان با روسیه و ایران حسنه می‌باشد. با برگزاری میزگردها و نشست‌های علمی، حتی از طریق سازمان‌های مردم‌نهاد و دانشگاه‌ها می‌توان راه‌های گسترش همکاری‌ها را هموار نمود. همچنین دو کشور می‌توانند هفته‌ای را به نام هفته فرهنگ در نظر

بگیرند. در اجرای این موارد مقتضی است رایزن فرهنگی در آذربایجان فعال باشد. البته نکات منفی نیز در روابط دو کشور وجود دارد برای نمونه در سال 2007 در آذربایجان نشریه اطلس تاریخی آذربایجان تحت سرپرستی یعقوب محمداف رئیس مؤسسه تاریخ آذربایجان منتشر گردید که در آن به نادرست دوران صفویه بخشی از دوره‌های تاریخی آذربایجان دانسته شده است. در دوران صفویه کشور فعلی آذربایجان بخشی از سرزمین ایران بوده است و لذا این اقدام آذربایجان واکنش مناسب ایران را می‌طلبد. در ادامه جلسه مطالب و سؤالاتی به شرح ذیل از

سوی حاضران مطرح گردید:

- در خصوص توجه مردم مسلمان آذربایجان به دولت، نظر به لائیک بودن دولت و با توجه به ماهیت دولت و خاندان علی‌اف شاید اغراق‌آمیز است که بگوییم وضعیت در آنجا بسیار مطلوب می‌باشد.

- سهم و نفوذ آمریکا در آذربایجان و توسعه اقتصادی این کشور چقدر است؟ با در نظر گرفتن این مطلب که دیپلماسی فرهنگی ایران در جمهوری آذربایجان موفقیت‌آمیز نمی‌باشد، موقعیت آمریکا و ترکیه در این خصوص چگونه است؟

- پس از فروپاشی شوروی آذری‌ها در راستای هویت سازی می‌بایست یکی از دو مؤلفه قومیت و مذهب را مورد توجه قرار می‌دادند، از آنجا که ساختار فرهنگی بزرگان و نخبگان آذربایجان لائیک بود، لذا به سمت قومیت پیش رفته که بدین ترتیب فرآیند تقویت آذربایجان بزرگ تقویت گردید و موجب ایجاد آرمانی جدید در میان آنها گردید.

در ادامه آقای دکتر امیر احمدیان با اشاره به اینکه در کشور آذربایجان نیز همانند دیگر کشورها می‌تواند افراد

فقیر و گروه‌های مخالف دولت وجود داشته باشد، اظهار داشت: مطلب مهم این است که تعداد افراد فقیر در آذربایجان بسیار اندک است و افراد مخالف نیز از قدرت بسیار ضعیفی برخوردارند. حضور اسرائیل در آذربایجان و در نزدیکی مرزهای ایران نمی‌تواند خطری جدی برای جمهوری اسلامی ایران باشد و مقامات آذربایجان رسماً گفته‌اند که استفاده از پایگاه قبله را به آمریکایی‌ها نخواهند داد، چون آنها می‌دانند که به راحتی در تیررس تجهیزات نظامی ایران قرار دارند و بر این اساس نسبت به ایران و حتی بحث هسته‌ای موضع‌گیری مثبتی دارند. در خصوص بیم آذربایجان واحد، زمانی آذری‌های آذربایجان تعداد آذری‌های ایران را بین 30 تا 50 میلیون نفر می‌شمردند که در پی آن حیدر علی‌اف طی مراسمی اعلام داشت، همیشه دست به بدن متصل می‌باشد و لذا هنگامی که شما تعداد آذری‌های ایران را رقم بالایی اعلام می‌کنید این بدان مفهوم است که ما برای آذری‌های ایران به منزله دست می‌باشیم و می‌بایست به بدن (آذری‌های ایران) متصل باشیم و از آن زمان بحث وحدت آذربایجان فروکش کرد.

در خصوص دولت لائیک در آذربایجان می‌بایست توجه داشت که در جمهوری آذربایجان، مسلمانان در شهرهای مختلف از جمله شهر گنجه دومین شهر بزرگ و شیعی آذربایجان از فعالیت‌های مذهبی در ایام مذهبی به ویژه ماه محرم برخوردارند. در مورد پایگاه راداری قبله که قادر به رصد اشیا تا شعاع 6200 کیلومتری می‌باشد، قبلاً روسیه اعلام نموده بود که آمریکا می‌تواند به جای سپر دفاع موشکی در اروپای شرقی از این پایگاه استفاده نماید که به دنبال موضع‌گیری ایران، آذربایجان قادر به این همکاری نگردید. البته آذربایجان هنوز نتوانسته است

تمامیت ارضی خود را اعاده نماید. نقش شرکت‌های آمریکایی و اروپایی در آذربایجان بسیار زیاد است. زمانی حیدر علی‌اف معتقد بود که غربی‌ها برای حفظ امنیت شرکت‌های خود در آذربایجان و رفع تنش و ناامنی در منطقه از ارمنستان خواهند خواست که قره‌باغ را به آذربایجان واگذار نماید که البته این امر میسر نشد. درخصوص مسأله خط لوله ناباکو و طرح این موضوع که مسیر ایران و شمال به جنوب بسیار مناسب‌تر می‌باشد، می‌بایست توجه داشت که انتقال نفت از مسیر خلیج فارس با توجه به مشکلات تنگه هرمز به دریای عمان و سپس دریای عرب و از باب‌المنذب که محل فعالیت دزدان دریایی است به دریای سرخ و سپس کانال سوئز و پس از پرداخت هزینه عبور به مصر و در نهایت به دریای مدیترانه می‌تواند هزینه‌های بسیار بیشتری را نسبت به انتقال نفت از خط لوله 1700 کیلومتری جیحان داشته باشد و بر این اساس می‌بایست جمهوری اسلامی ایران سازو کار مناسب‌تری را برای حضور خود در خط لوله ناباکو در پیش گیرد.

در پایان دکتر موسوی ضمن اشاره به نوعی اعتماد ایجاد شده در میان مردم آذربایجان اظهار داشت: آذربایجان از یک ایدئولوژی کیش شخصیت برخوردار می‌باشد و بسیار نسبت به شخصیت‌هایی چون حیدر علی‌اف و الهام علی‌اف در رسانه‌ها اغراق می‌شود. لذا به نظر می‌رسد ایدئولوژی بر پایه کیش شخصیت نمی‌تواند تأمین‌کننده آینده کشور باشد. همچنین سه جمهوری قفقاز جنوبی برای تأمین استقلال خود از سه راهبرد متمایز برخوردارند. گرجستان استقلال خود را در گرایش به غرب و پیوستن به ناتو می‌داند. ارمنستان راهبردی تحت عنوان تکمیل متقابل را انتخاب کرده و معتقد است نوعی

برقراری ارتباط با ایران و روسیه و غرب را به صورت افزایشی دنبال نماید، اما آذربایجان برخلاف ارمنستان از نوعی راهبرد فاصله متوازن برخوردار بوده و استقلال خود را در حفظ فاصله می‌داند و معتقد است که می‌بایست فاصله خود را با کشور ایران و روسیه حفظ نماید و لذا از یک حد مشخصی نمی‌توان به این کشور بیشتر نزدیک شد. آنچه مسلم است جمهوری اسلامی ایران می‌بایست نسبت به همسایگان خود سیاست کاملاً واقع‌گرایانه داشته باشد. ایران باید به عنوان یک کشور قدرتمند در منطقه

خود را تحت تأثیر سیاست‌های خارجی دیگر کشورهای منطقه قرار ندهد و ما می‌بایست ضمن اینکه خطوط کلی سیاست خارجی را تنظیم می‌نماییم، به نکات اساسی همچون حضور اسرائیل، آمریکا، کیش شخصیت، فاصله متوازن، آذری‌های ایران، پان آذری‌ها، زبان آذری‌ها، بحث تبلیغات منفی و موضوع کتب درسی در یک مجموعه توجه نماییم تا بتوانیم سیاست خارجی درستی را تنظیم نماییم.

تنظیم: امیر رضائی

مرکز مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز

